СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

KreativEU
Knowledge & Creativity European University

Международна научно-практическа конференция

90 години дарителство, знание, иновации и устойчиво развитие в СА „Д. А. Ценов" – Свищов

Том I

5-7 ноември 2026 г.

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

90 ГОДИНИ ДАРИТЕЛСТВО, ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СА „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

Свищов, 5-7 ноември 2026 г.

Посветена на 90 години от създаването на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ I

Международната научно-практическа конференция е организирана при изпълнение на Административен договор № КП-06-МНФ/23 от 18.08.2026 г. (BNSF-1.010-0023-C01) на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по Процедура за подкрепа на международни научни форуми, провеждани в Република България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2026

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Марин Маринов
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – председател
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Любчо Варамезов
Доц. д-р Маргарита Шопова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Пламен Йорданов
Доц. д-р Драгомир Илиев
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Сергей Найденов
Доц. д-р Катя Личева
Проф. д-р Пенка Шишманова
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Михаил Чиприянов
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Теодора Филипова
Ст. преп. Елка Узунова
Ст. преп. д-р Радослав Николов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Здравко Любенов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Атанас Атанасов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Красимира Славева
Гл. ас. д-р Асен Божиков
Ст. преп. д-р Венцислав Диков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Атанас Атанасов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Красимир Шишманов
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Танер Исмаилов
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Валентин Милинов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Зорница Петкова

Публикуваните материали са рецензирани по метода на двойно сляпо рецензиране. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете. Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на докладите, представени на научния форум, както и за съдържанието на рекламните и други материали за него.

ISBN 978-954-23-2686-1 (print)
ISBN 978-954-23-2687-8 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

90 YEARS OF CHARITY, KNOWLEDGE, INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS - SVISHTOV

Svishtov, 5th - 7th November 2026

Dedicated to the 90th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME I

The International Scientific and Practical Conference was organized in the implementation of Administrative Contract № КП-06-МНФ/23 of August 18, 2026 (BNSF-1.010-0023-C01), awarded by the Bulgarian National Science Fund at the Ministry of Education and Science under the Procedure for Support of International Scientific Forums Held in the Republic of Bulgaria

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2026

PROGRAM COMMITTEE
Assoc. Prof. Marin Marinov, PhD
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Prof. Bozhidar Bozhinov, PhD
Prof. Lyubcho Varamezov, PhD
Assoc. Prof. Margarita Shopova, PhD
Assoc. Prof. Vanya Grigorova, PhD
Assoc. Prof. Rumen Jerusalemov, PhD
Assoc. Prof. Plamen Yordanov, PhD
Assoc. Prof. Dragomir Iliev, PhD
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Sergey Naydenov, PhD
Assoc. Prof. Katya Licheva, PhD
Prof. Penka Shishmanova, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Plamen Petkov, PhD
Assoc. Prof. Pepa Stoykova, PhD
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Teodora Filipova, PhD
Senior Lecturer Elka Uzunova
Senior Lecturer Radoslav Nikolov, PhD

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov. PhD, Chairman
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Prof. Atanas Atanasov, PhD
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Ch. Assist. Prof. Asen Bozhikov, PhD
Sen. Lect. Ventsislav Dikov

EDITORIAL BOARD
Prof. Atanas Atanasov, PhD – Chair
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Assoc. Prof. Taner Ismailov, PhD
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD
Assoc. Prof. Galya Ivanova-Kuzmanova, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Hristo Sirashki, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Valentin Milinov, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD
Assoc. Prof. Zornitsa Petkova, PhD

The published materials have been peer-reviewed using the double-blind review method. The authors are solely responsible for the content of the materials, the opinions expressed, the data used, the cited sources, and the linguistic formatting of the texts. The Bulgarian National Science Fund bears no responsibility for the content of the papers presented at the scientific forum, nor for the content of its promotional or other materials.

ISBN 978-954-23-2686-1 (print)
ISBN 978-954-23-2687-8 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ I
ПЛЕНАРНИ ДОКЛАДИ

ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СЪВРЕМЕННОТО ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Проф. д.н Божидар Божинов 9

PREPARING FUTURE PROFESSIONALS IN BUSINESS SCIENCES FOR THE AI ERA: COMPETENCIES AND CURRICULAR CHALLENGES
Prof., Célio Gonçalo Cardoso Marques, PhD, Senior Technician, MSc, Ana Catarina Gomes Almeida 27

INVESTIGATING GRANGER CAUSALITY BETWEEN GDP-RELATED INDICATORS: EVIDENCE FROM BULGARIA AND ROMANIA
Professor, Alexandru-Lucian Manole, PhD., Professor, Cristian-Marian Barbu, PhD. 43

ФИНАНСИ, ИКОНОМИКС, ЗАСТРАХОВАНЕ И ОСИГУРЯВАНЕ

АНАЛИЗ НА ЦЕНОВИЯ ТРЕНД НА БЪЛГАРСКИТЕ БОРСОВО ТЪРГУВАНИ ТУРИСТИЧЕСКИ ДРУЖЕСТВА, СЛЕД COVID И ПРИ ВОЙНАТА В УКРАЙНА
Проф. д-р Стефан Симеонов, Алексей Гудев, докторант 57

LEASING AS STRATEGIC FINANCING TOOL
Prof. Tatjana Spaseska, PhD, Emilija Gjorgjioska, Aneta Risteska-Jankuloska 64

ФИНАНСОВАТА ГРАМОТНОСТ КАТО ФАКТОР ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ЕНЕРГИЙНАТА БЕДНОСТ И ПРЕХОДА КЪМ НИСКОВЪГЛЕРОДНО ОТОПЛЕНИЕ
Доц. д-р Александрина Александрова 73

РАЗВИТИЕ И ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ НА БАЛКАНИТЕ: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ ЗА ПЕРИОДА 2015–2024 Г.
Доц. д-р Венцислав Василев 80

ФИНАНСОВ КОНТРОЛИНГ И БИЗНЕС ОРГАНИЗАЦИИТЕ
Доц. д-р Людмил Кръстев 88

ИКОНОМИЧЕСКА ПРИРОДА НА РАЗХОДИТЕ ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ
Доц. д-р Марин Маринов 93

ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА И НЕЙНОТО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ МЕЖДУНАРОДНИТЕ ФИНАНСИ И ИНВЕСТИЦИИТЕ
Доц. д-р Наталия Силичева 102

ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД СИСТЕМАТА ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Николай Нинов 109

ТЕНДЕНЦИИ В ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТТА НА ОСИГУРИТЕЛНИЯ СТАЖ ПРИ МАТЕРИАЛИЗИРАНЕ ПРАВОТО НА ПЕНСИЯ ЗА ОСИГУРИТЕЛЕН СТАЖ И ВЪЗРАСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 120

ПОЛОВО-ВЪЗРАСТОВИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПУБЛИЧНОТО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ ПРИ СТАРОСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 129

ВЛИЯНИЕ НА ОСНОВНИТЕ ФАКТОРИ ВЪРХУ РЕАЛИЗИРАНИЯ ПРЕМИЕН ПРИХОД ПРИ ЗАСТРАХОВАНЕТО НА СГРАДИ И ДОМАШНО ИМУЩЕСТВО
Доц. д-р Румен Ерусалимов 139

БОНУС-МАЛУС СИСТЕМАТА ПРИ ЗАСТРАХОВКАТА „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ НА АВТОМОБИЛИСТИТЕ“ В БЪЛГАРИЯ – ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ
Доц. д-р Румен Ерусалимов, д-р Николай Илиев 147

ФИСКАЛНА ПОЛИТИКА И МАКРОИКОНОМИЧЕСКА СТАБИЛНОСТ В УСЛОВИЯ НА КРИЗА: ЕМПИРИЧНИ ИЗМЕРЕНИЯ ЗА БЪЛГАРИЯ (2019–2022)
Доц. д-р Танер Исмаилов, доц. д-р Махмут Кадир Ишгювен 155

ЖИЗНЕНИЯТ ЦИКЪЛ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ КАТО ФАКТОР ЗА ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ НА ТЪРСЕНЕТО НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИ ПРОДУКТИ
Гл. ас. д-р Анелия Панева 163

ПОТЕНЦИАЛНА РОЛЯ НА ТЕЛЕМАТИЧНИТЕ СИСТЕМИ В ЗАСТРАХОВАНЕТО И ПОДОБРЯВАНЕ НА ПЪТНАТА БЕЗОПАСНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 171

СЪСТОЯНИЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ПЕНСИОННИ ФОНДОВЕ В БЪЛГАРИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ИМ ЗА ИЗПЛАЩАНЕ НА АДЕКВАТНИ ПЕНСИИ ЗА РАННО ПЕНСИОНИРАНЕ
Гл. ас. д-р Йордан Йорданов 179

РОЛЯТА НА ИНФЛАЦИЯТА ВЪРХУ ПОКУПАТЕЛНАТА СПОСОБНОСТ НА ДОМАКИНСТВАТА В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Петя Василева 188

ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПАЗАРА НА ТРУДА
Гл. ас. д-р Таня Илиева 195

ВОЛАТИЛНОСТТА КАТО АКТИВ: АНАЛИЗ НА VIX И ETF АЛТЕРНАТИВИ ЗА ИНВЕСТИТОРИТЕ
Гл. ас. д-р Цветан Павлов 201

СТАБИЛНОСТ НА БЪЛГАРСКИЯ БАНКОВ СЕКТОР В УСЛОВИЯТА НА МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ТУБОЛЕНЦИИ И ПОДГОТОВКА ЗА ЧЛЕНСТО В ЕВРОЗОНАТА
Ас. д-р Рая Драгоева 209

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА АДАПТАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ПАЗАР НА ТРУДА КЪМ ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ: СРАВНЕНИЕ С ЕС-27
Ас. Велислава Петрова 216

ВЛИЯНИЕТО НА РЕГЛАМЕНТА MICA ВЪРХУ ФИНАНСОВАТА СТАБИЛНОСТ И РИСКОВЕТЕ НА КРИПТО ПАЗАРА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Д-р Габриела Кръстева 224

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ И УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ ОРГАНИЗАЦИОННАТА РАМКА НА ПЕНСИИТЕ ЗА ОСИГУРИТЕЛЕН СТАЖ И ВЪЗРАСТ В БЪЛГАРИЯ
Д-р Жанета Ангелова 230

ОЦЕНКА НА РИСКОВИЯ ПРОФИЛ НА ПЛАЩАНИЯТА ПО ЗАСТРАХОВКИ „ИМУЩЕСТВО“ И „КАСКО НА МПС“ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА ЗА ПЕРИОДА 2015–2024 Г.
Д-р Радка Василева 238

ИСТОРИЯ НА ЕВРОТО: ВЪЗНИКВАНЕ, РАЗВИТИЕ И ЛОГИКА НА ВАЛУТНАТА КОНСТРУКЦИЯ
Докторант Атанаска Минчева 246

ДАНЪЧНИТЕ ОБЛЕКЧЕНИЯ КАТО РЕШЕНИЕ ЗА УСТОЙЧИВОТО ФИНАНСИРАНЕ НА МЛАДЕЖКИТЕ ЦЕНТРОВЕ В БЪЛГАРИЯ
Докторант Ахмед Куйтов 254

ОПТИМИЗИРАНЕ НА ПРОДАЖБИТЕ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ КОМПАНИИ В УСЛОВИЯТА НА ТУРБУЛЕНТНОСТ
Докторант Габриела Спасова 261

СРАВНИТЕЛЕН ПРЕГЛЕД НА МЕТОДИТЕ ЗА ИЗЧИСЛЯВАНЕ НА ПЕНСИЯ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ РЕГЛАМЕНТИ И МЕЖДУНАРОДНИ ДОГОВОРИ В ОБЛАСТТА НА СОЦИАЛНАТА СИГУРНОСТ, ПО КОИТО РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ Е СТРАНА
Докторант Диляна Йорданова 269

ДЕКАРБОНИЗАЦИЯ И ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ В БЪЛГАРИЯ: ДИНАМИКА И ВЗАИМОВРЪЗКИ В КОНТЕКСТА НА ЗЕЛЕНИЯ ПРЕХОД
Докторант Иван Спасов 277

СИТУАЦИОНЕН АНАЛИЗ НА БАНКОВОТО ЖИЛИЩНО КРЕДИТИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ – РЕГИОНАЛНИ АСПЕКТИ
Докторант Инна Борозенкова 284

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ ПРИ УПРАВЛЕНИЕТО НА ПАРИЧНИТЕ ПОТОЦИ И ЛИКВИДНОСТТА В ERP/BI СРЕДАТА: МЕХАНИЗМИ, ЕФЕКТИ, УСЛОВИЯ ЗА УСПЕХ
Докторант Кирил Пенев 292

КРИПТОВАЛУТИТЕ КАТО ПЛАТЕЖНО СРЕДСТВО: ИКОНОМИЧЕСКА ЛОГИКА, ОГРАНИЧЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВИ
Докторант Красимир Иванов 299

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА АНТИИНФЛАЦИОННАТА ПАРИЧНА ПОЛИТИКА НА ФЕДЕРАЛНИЯ РЕЗЕРВ И ЕЦБ (2021-2025)
Докторант Кристиян Варамезов 307

ОРГАНИЗАЦИОННО-ИКОНОМИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ДОПЪЛНИТЕЛНОТО ДОБРОВОЛНО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ В НЯКОИ СТРАНИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Докторант Кристияна Милинова 316

РАЗВИТИЕ НА ПРЕДЯВЕНИТЕ ПРЕТЕНЦИИ КЪМ ГАРАНЦИОННИЯ ФОНД, СВЪРЗАНИ СЪС ЗАСТРАХОВКА „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ НА АВТОМОБИЛИСТИТЕ“
Докторант Максим Колев 324

СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ НА ФАРМАЦЕВТИЧНИЯТ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ
Докторант Маргарита Кръстева 331

ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА TGARCH МОДЕЛА ЗА ОЦЕНКА НА ПАЗАРНИЯ РИСК
Докторант Петър Джелепов 337

СРАВНИТЕЛНА ОЦЕНКА НА ШЕСТТЕ НАЙ-ГОЛЕМИ ПЕТРОЛНИ КОМПАНИИ В СВЕТА ЧРЕЗ ПАЗАРНИ МУЛТИПЛИКАТОРИ P/B, P/IOS И P/E
Докторант Ралица Иванова 342

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ФИНАНСОВОТО УПРАВЛЕНИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРОЕКТИ, ПОРОДЕНИ ОТ РАЗЛИЧИЯ В ТЪЛКУВАНЕТО НА ПРОГРАМНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ
Докторант Славейко Славков 348

СУРОВИННАТА БАЗА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА ИНВЕСТИЦИОННА АКТИВНОСТ В МЕСОПРЕРАБОТВАТЕЛНИЯ СЕКТОР
Докторант Юли Станков 356

ДИГИТАЛНИТЕ РАЗПЛАЩАНИЯ И УПРАВЛЕНИЕТО НА ЛИЧНИЯ БЮДЖЕТ ПРИ СТУДЕНТИТЕ
Студент Галя Тулина 363

ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ ПРЕДИ И СЛЕД ЕВРОТО: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА БАЛТИЙСКИТЕ СТРАНИ И ИЗВОДИ ЗА БЪЛГАРИЯ
Студент Ивайло Василев 369

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, ОДИТ, СТАТИСТИКА И МАТЕМАТИКА

ЗА ОСНОВОПОЛОЖНИКА НА СВИЩОВСКАТА АКАДЕМИЧНА СЧЕТОВОДНА ШКОЛА - ПРОФЕСОР ГОСПОДИН ТОШЕВ
Проф. д-р Атанас Атанасов 381

УСТОЙЧИВОСТ НА СЕЛСКОСТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И КАЧЕСТВО НА ОТЧЕТНАТА ИНФОРМАЦИЯ
Prof. Dimitrios P. Petropoulos, PhD, доц. д-р Галина Чиприянова 386

SEMI-TENSOR PRODUCT FOR FINITE GAMES WITH DETERMINISTIC STRATEGY DYNAMICS: A TUTORIAL
Prof. Renato De Leone, PhD..... 395

ОТЧИТАНЕТО НА УСТОЙЧИВОСТТА В БАНКИТЕ В БЪЛГАРИЯ – ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ТЯХНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ
Доц. д-р Венцислав Вечев 404

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ В ОТЧЕТНОСТТА
Доц. д-р Галина Чиприянова 410

ВЪРХУ НЯКОИ АСПЕКТИ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА СИСТЕМАТА ЗА НАТРУПВАНЕ И ТРАНСФЕР НА КРЕДИТИ (ECTS) ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В ОКС „БАКАЛАВЪР“
Доц. д-р Галя Иванова – Кузманова..... 424

ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАГЛАСИТЕ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО КЪМ ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ В ОБУЧЕНИЕТО
Доц. д-р Даниела Александрова Георгиева..... 431

SUSTAINABILITY REPORTING IN THE PUBLIC SECTOR: INTERNATIONAL FRAMEWORKS, SECTOR-SPECIFIC CHARACTERISTICS AND PROSPECTS FOR BULGARIA
Доц. д-р Диана Папраданова..... 440

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ В СИСТЕМИТЕ ЗА АВТОМАТИЗИРАН КОНТРОЛ ВЪРХУ АВТЕНТИЧНОСТТА НА ЕВРОБАНКНОТИТЕ
Доц. д-р Зорница Ганчева 448

ГОТОВИ ЛИ СМЕ ЗА ОБЪРНАТО ПРЕПОДАВАНЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО?
Доц. д-р Ива Монева 456

СТАНДАРТИЗИРАН ПОДХОД ЗА ПРЕДСТАВЯНЕ И ОПОВЕСТЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФИНАНСОВИТЕ РЕЗУЛТАТИ ОТ ДЕЙНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА
Доц. д-р Иван Андреев..... 465

НЕСТАНДАРТНО ПРИЛОЖЕНИЕ НА КЛАСИЧЕСКИ ТЕХНИКИ ЗА ДЕТЕРМИНИРАН ФАКТОРЕН АНАЛИЗ
Доц. д-р Красимир Кулчев, гл. ас. д-р Галя Кушева 473

АНАЛИЗ НА ДИНАМИКАТА И СТРУКТУРАТА НА ЕМИСИИТЕ НА ВРЕДНИ ВЕЩЕСТВА В АТМОСФЕРАТА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Красимира Славева..... 479

РАЗХОДИТЕ ЗА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ ПО ФУНКЦИИ В БЪЛГАРИЯ – ДИНАМИКА, СТРУКТУРА И ЕВРОПЕЙСКИ СРАВНЕНИЯ
Доц. д-р Маргарита Шопова 489

ЦЕНТРАЛИЗИРАНОТО МИТНИЧЕСКО ОФОРМЯНЕ В ЕС – МИТ ИЛИ РЕАЛНОСТ
Доц. д-р Момчил Антов 499

СЧЕТОВОДНО ТРЕТИРАНЕ НА УСТОЙЧИВИТЕ ИНВЕСТИЦИИ В КОНТЕКСТА НА ТАКСОНОМИЯТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Доц. д-р Николина Грозева 507

ЗНАЧЕНИЕ НА НЕФИНАНСОВАТА (ЕКОЛОГИЧНА) ИНФОРМАЦИЯ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ФИНАНСОВА УСТОЙЧИВОСТ В АГРАРНИЯ СЕКТОР
Доц. д-р Павлина Димитрова 513

ДИГИТАЛНА КОХЕРЕНТНОСТ НА КОНТРОЛНАТА СИСТЕМА: ПЪТ КЪМ ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА ФРАГМЕНТАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пепа Стойкова, Мариета Спасова 521

ДИНАМИЧНА КЛАСИФИКАЦИЯ НА ОБЛАСТИТЕ В БЪЛГАРИЯ СПОРЕД ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ЛЕКАРСТВЕНИ ПРОДУКТИ, ЗАПЛАЩАНИ ОТ НЗОК
Доц. д-р Пламен Петков 526

ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПРЕЦЕНКА В СЧЕТОВОДСТВОТО И СВЪРЗАНИТЕ С НЕЯ РИСКОВЕ: ПРОЯВЛЕНИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ
Доц. д-р Радосвета Йорданова Кръстева-Христова 537

ПО ВЪПРОСА ЗА РЕНТАБИЛНОСТТА, ЛИКВИДНОСТТА И ОБРЪЩАЕМОСТТА НА ТЕКУЩИТЕ АКТИВИ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО /МЕТОДИКА И МЕТОДОЛОГИЯ ЗА АНАЛИЗ/
Доц. д-р Росица Иванова 549

ПАРАДОКСИТЕ НА СЧЕТОВОДСТВОТО И СЧЕТОВОДНИТЕ ПРИНЦИПИ
Доц. д-р Светлозар Стефанов 557

ИНТЕГРИРАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА В ОДИТА: МССУ 5000 И ТРАНСФОРМАЦИЯТА НА ОДИТОРСКАТА ПРОФЕСИЯ
Доц. д-р Силвия Костова 566

ИЗСЛЕДВАНЕ НА СТРУКТУРНАТА ДИНАМИКА НА ВЪГЛЕРОДНИТЕ ЕМИСИИ В АТМОСФЕРАТА
Доц. д-р Стела Касабова 574

СТРАТЕГИЧЕСКО УПРАВЛЕНСКО СЧЕТОВОДСТВО И ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ НА УСТОЙЧИВАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА БИЗНЕСА
Доц. д-р Галина Чиприянова, Цветелина Яламова, докторант 582

КОНТРОЛ И УПРАВЛЕНИЕ НА ФИНАНСОВОТО ЗДРАВЕ НА МАЛКИТЕ ОБЩИНИ В БЪЛГАРИЯ – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Гл. ас. д-р Дияна Иванова 591

БИБЛИОМЕТРИЧЕН АНАЛИЗ НА ДАНЪЧНИТЕ ФОРМАЛНОСТИ И АДМИНИСТРАТИВНАТА ТЕЖЕСТ
Гл. ас. д-р Желью Желев 599

ОСОБЕНОСТИ ПРИ ВЪЗЛАГАНЕТО НА ИНСПЕКЦИОННА ДЕЙНОСТ ОТ ОРГАНИТЕ НА ДФИ
Гл. ас. д-р Надежда Цветкова..... 606

ТРАНСФОРМАЦИЯ НА СЧЕТОВОДСТВОТО В КОНТЕКСТА НА РАЗВИТИЕТО НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ
Гл. ас. д-р Ралица Данчева 613

ЕКОЛОГИЧНО УПРАВЛЕНСКО СЧЕТОВОДСТВО – КАК ДА ГО ИЗПОЛЗВАМЕ
Гл. ас. д-р Росен Колев 621

КРЕДИТНИЯТ АНАЛИЗ КАТО САМОСТОЯТЕЛНА НАУЧНА И УЧЕБНА ДИСЦИПЛИНА: ПРЕДМЕТ, МЕТОД И ИНФОРМАЦИОННА ОСНОВА В КОНТЕКСТА НА SAF-T
Д-р Петър Петров..... 629

КОЕФИЦИЕНТ НА КРИЗИСНА ЛИКВИДНОСТ (CLR) И ИНДЕКС ЗА СТАБИЛНОСТ (PSI) КАТО РАННИ СИГНАЛИ В КРЕДИТНИЯ АНАЛИЗ: МЕТОДИЧЕСКА РАМКА И ЕМПИРИЧНА АПРОБАЦИЯ
Д-р Петър Петров..... 637

ОТЧИТАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА В ОРГАНИЗАЦИИТЕ ОТ ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ – НОРМАТИВНИ И ИНФОРМАЦИОННИ АСПЕКТИ
Докторант Веселина Тодорова..... 645

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ОСНОВНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ В СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО, ИЗЧИСЛЕНИ ПОСРЕДСТВОМ ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СМЕТКИ ЗА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО И СИСТЕМАТА ЗА ЗЕМЕДЕЛСКА СЧЕТОВОДНА ИНФОРМАЦИЯ
Докторант Гергана Павлова 657

НОРМАТИВНА РАМКА И АДМИНИСТРАТИВНИ ПРОЦЕДУРИ ПРИ ПРИЕМА НА ЧУЖДЕСТРАННИ СТУДЕНТИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
Докторант Диана Маринкова..... 666

ДИНАМИКА И СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ИНДЕКСА НА ЧОВЕШКОТО РАЗВИТИЕ: МЯСТОТО НА БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПА
Докторант Диана Мутафова 672

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ, ПОДХОДИ И МЕТОДИ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕТО НА СЪДЕБНО-СЧЕТОВОДНИ ЕКСПЕРТИЗИ
Докторант Димитър Иванов..... 680

СЧЕТОВОДСТВОТО В СЪВРЕМЕННАТА ИНФОРМАЦИОННА СРЕДА
Докторант Дияна Попова 689

ВНЕДРЯВАНЕ НА ОТЧЕТНОСТТА ЗА УСТОЙЧИВОСТТА В ПРЕДПРИЯТИЯТА – ОРГАНИЗАЦИОННИ И ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ
Докторант Ивайло Кънев..... 698

ПРИЛОЖЕНИЕ НА МАШИННОТО ОБУЧЕНИЕ ЗА ПРОГНОЗИРАНЕ НА НЕОБХОДИМИТЕ КОЛИЧЕСТВА АНТИДИАБЕТНИ ЛЕКАРСТВА
Докторант Иван Митков 706

ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА СЧЕТОВОДНИЯ ПЕРСОНАЛ И КАЧЕСТВОТО НА ОТЧЕТНАТА ИНФОРМАЦИЯ
Докторант Иван Николов 714

ФОРМИРАНЕ И ПРЕДСТАВЯНЕ НА ФИНАНСОВИЯ РЕЗУЛТАТ (ТЕОРЕТИЧНИ ПОДХОДИ, МЕЖДУНАРОДНИ И НАЦИОНАЛНИ СЧЕТОВОДНИ РАЗБИРАНИЯ)
Докторант Ивелина Панайотова 721

МЕТОДИ ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА БЕДНОСТТА –СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА АБСОЛЮТНИЯ, ОТНОСИТЕЛНИЯ И СУБЕКТИВНИЯ ПОДХОД
Докторант Нуридин Нуридин 731

ОТЧЕТНИЯТ ПРОЦЕС В ПРЕДПРИЯТИЕТО – СЪЩНОСТ, СТРУКТУРА И ОСНОВНИ ЕТАПИ
Докторант Пламена Николова 743

ОТЧЕТНОСТТА ЗА УСТОЙЧИВОСТ КАТО ИНСТРУМЕНТ ЗА ИНТЕГРИРАНО УПРАВЛЕНИЕ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО
Докторант Рая Темнялова 754

ОСОБЕНОСТИ НА КОНТРОЛА ВЪРХУ ЕВРОПЕЙСКИТЕ СРЕДСТВА ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ДИРЕКТНИТЕ ПЛАЩАНИЯ
Докторант Снежана Ясенова Парушева-Ламбева 764

КРЕДИТНИЯТ РЕЙТИНГ КАТО ФАКТОР ЗА УСТАНОВЯВАНЕ НА КРЕДИТОСПОСОБНОСТТА
Докторант Стоянка Бозвелиева 773

СЧЕТОВОДНАТА ПРОФЕСИЯ В КОНТЕКСТА НА ЕТИЧНИТЕ НОРМИ, ЕТИЧНА ПРЕЦЕНКА И ПРОФЕСИОНАЛНО РЕШЕНИЕ
Докторант Таня Димитрова Станева 780

ОСОБЕНОСТИ НА ВЗЕМАНИЯТА КАТО ОТЧЕТНИ ОБЕКТИ В ПЪТНОСТРОИТЕЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докторант Цветелина Мишонова 789

ОСОБЕНОСТИ НА КОНТРОЛА ВЪРХУ ЕВРОПЕЙСКИТЕ СРЕДСТВА ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ДИРЕКТНИТЕ ПЛАЩАНИЯ

Докторант Снежана Ясенова Парушева-Ламбева[1]

Резюме: *В доклада се анализират правните и практически особености на контрола върху средствата на ЕС при директните плащания по ОСП 2023–2027 г. Изследват се възможностите за идентифициране на типични проблеми при нередности, чрез прилагане на основните форми на контрол, интегрираната система за администриране и контрол (ИСАК/IACS) и системата за мониторинг на площта. Разглежда се ролята на санкциите и финансовите корекции и са формулирани препоръки за усъвършенстване на контролната среда.*

Ключови думи*: европейски средства, контрол, директни плащания, ИСАК, одит, нередности*

JEL: H83, Q18, K23

SPECIFIC FEATURES OF CONTROL OVER EU FUNDS IN THE IMPLEMENTATION OF DIRECT PAYMENTS

Doktorant Snezhana Yasenova Parusheva-Lambeva

Abstract: *The report analyses the legal and practical features of the control of EU funds in direct cap payments 2023-2027. The possibilities for identifying typical problems in irregularities are explored by applying the main forms of control, the integrated administration and control system (IACS/urgencies) and the area monitoring system. The role of sanctions and financial corrections is addressed, and recommendations for improving the control environment are formulated.*

Key words: *EU funds, control, direct payments, IACS, audit, irregularities*

JEL: *H83, Q18, K23*

1. Въведение

Директните плащания заемат централно място сред инструментите на Общата селскостопанска политика, тъй като достигат пряко до земеделските стопани и оказват съществено влияние върху техните доходи, финансовата им устойчивост и организацията на производствената дейност. През прог-

[1] E-mail: snejanaplambeva@gmail.com; Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – Свищов, Катедра „Контрол и анализ на стопанската дейност“, Факултет „Стопанска отчетност“

рамния период 2023–2027 г. прилагането им се осъществява чрез националните стратегически планове по ОСП, които насочват подкрепата към поясно измерими резултати, устойчиво използване на природните ресурси и по-широко въвеждане на цифрови административни решения. Значителният обхват на плащанията, разнообразните изисквания за допустимост и големият публичен ресурс превръщат контрола върху средствата на Европейския съюз в ключов елемент за законосъобразното, прозрачното и ефективното изпълнение на политиката.

Обект на изследването е системата за контрол при изпълнението на директните плащания, а предмет са правните, организационните и практически особености на контролните механизми, чрез които се гарантират законосъобразност, редовност и ефективност при разходването на средствата. Основната теза е, че контролът при директните плащания не може да бъде разглеждан само като последваща проверка за грешки, а представлява многоетапна система за управление на риска, съчетаваща предварителна валидация, текущ мониторинг, последващ одит и възстановяване на неправомерно получени суми.

Целта на доклада е да се изведат особеностите на контрола върху европейските средства при изпълнението на директните плащания в контекста на ОСП 2023–2027 г. За постигане на тази цел са поставени следните задачи: да се очертае нормативната и институционалната рамка; да се анализират основните форми на контрол; да се разгледа ролята на интегрираната система за администриране и контрол (ИСАК/IACS) и системата за мониторинг на площта; да се идентифицират типични проблеми при нередности, санкции и финансови корекции; и да се формулират препоръки за усъвършенстване на контролната среда.

Методологично изследването използва нормативен, функционален и сравнително-аналитичен подход. Анализът се основава на актове на правото на ЕС, национални нормативни актове и официални документи на Европейската комисия, Министерството на земеделието и храните и Държавен фонд „Земеделие“. Ограничението на доклада е, че той не извършва количествена оценка на всички плащания по кампании, а се концентрира върху управленско-правните характеристики на контролните механизми.

2. Правна и институционална рамка на контрола

Правната рамка на директните плащания през периода 2023–2027 г. е изградена върху обновения модел на Общата селскостопанска политика, при който подкрепата се планира, прилага и отчита чрез стратегическите планове на държавите членки. Регламент (ЕС) 2021/2115 определя правилата за подпомагане чрез тези планове, финансирани от Европейския фонд за гарантиране на земеделието и Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони. Наред с него Регламент (ЕС) 2021/2116 урежда финансирането, управлението и мониторинга на ОСП, като обхваща системите за

управление и контрол, дейността на плащателните агенции, отчетността, проверките и механизмите за защита на финансовите интереси на Европейския съюз (Европейски парламент и Съвет на ЕС, 2021a, 2021b).

Характерна особеност на директните плащания е режимът на споделено управление между Европейската комисия и държавите членки. Европейската комисия носи общата отговорност за бюджета на Европейския съюз, а практическото изпълнение на плащанията към земеделските стопани се осъществява чрез акредитирани национални разплащателни агенции. Тяхната роля е свързана с осигуряване на достатъчна степен на проверка преди извършване на плащането, правилно счетоводно отразяване на операциите и своевременно поддържане на необходимата документация. Надзорът от страна на Европейската комисия се реализира чрез процедури по заверка, одит и финансови корекции, докато държавите членки поемат оперативната организация на контролните дейности и събирането на суми, подлежащи на възстановяване (Европейска комисия, 2026a).

В България основните функции по администриране и изплащане на подпомагането се изпълняват от Държавен фонд „Земеделие“ – Разплащателна агенция. Националната правна уредба обхваща Закона за подпомагане на земеделските производители, подзаконовите актове относно подаването и обработването на заявленията, както и Наредба № 3 от 2023 г., която урежда условията и реда за прилагане на интервенциите под формата на директни плащания, проверките, намаленията на плащанията и административните санкции. Измененията и допълненията на Наредба № 3 през 2026 г. показват динамиката на този режим и потребността контролните механизми да се приспособяват към текущите нормативни и административни промени (Министерство на земеделието и храните, 2026a).

Българският стратегически план по ОСП е одобрен от Европейската комисия на 7 декември 2022 г., а след това са одобрявани изменения, включително трето изменение през август 2025 г. и четвърто изменение, одобрено с решение на Комисията от 27 февруари 2026 г. Част от измененията засягат интервенции под формата на директни плащания и прехвърляне или актуализиране на елементи по интервенции. Това обстоятелство има значение за контрола, тъй като всяка промяна в условията, бюджетите или допустимите дейности следва да бъде отразена в информационните системи, указанията към кандидатите и методиките за проверка (Европейска комисия, 2026b; Министерство на земеделието и храните, 2026b).

3. Особености на предварителния, текущия и последващия контрол

3.1. Предварителен контрол върху допустимостта

Предварителният контрол започва още преди реалното извършване на плащането. Той включва идентификация на кандидата, проверка на статута му като земеделски стопанин, проверка на декларираните площи и животни,

съпоставка с регистрите, проверка на правното основание за ползване, контрол върху минималните и специалните условия за интервенциите и валидация на данните в електронните заявления. При директните плащания този контрол има превантивна функция: целта е потенциалната грешка да бъде установена преди оторизацията, а не след неправомерно изплащане.

Особеност на предварителния контрол е неговата зависимост от качеството на данните. Деклариране на площи чрез геопространствено заявление предполага цифрово очертаване, идентификация на земеделските парцели и съпоставка с допустимия слой. Несъответствията могат да произтичат от неточно очертаване, промяна на трайното ползване, застъпвания между кандидати, неактуални данни за правно основание или несъответствие между заявена култура и наблюдавана дейност. Следователно правната допустимост е неразривно свързана с техническа допустимост, основана на географски информационни системи.

3.2. Текущ контрол, ИСАК и системата за мониторинг на площта

Най-съществената практическа особеност на текущия контрол е използването на интегрирана система за администриране и контрол. ИСАК/IACS обединява взаимосвързани цифрови компоненти: система за идентификация на земеделските парцели, геопространствено заявление, система за мониторинг на площта, система за идентификация на бенефициерите, контролно-санкционна система, а при приложимост – системи за животните и платежните права. Европейската комисия определя ИСАК като инструмент за управление, мониторинг и контрол на интервенциите, основани на площ и животни, включително директните плащания, и като източник на надеждни данни за годишните доклади за качеството на изпълнението (Европейска комисия, 2026c).

Системата за мониторинг на площта е централна за новия модел на контрол. Тя използва периодично наблюдение чрез данни от спътниците „Sentinel“ по програма „Коперник“ или данни с еквивалентна стойност, за да проследява земеделски дейности и практики. Чрез ранни предупреждения може да се даде възможност на стопаните да изменят заявленията си, когато се установи потенциално несъответствие. Така мониторингът има не само санкционна, но и коригираща функция, защото подпомага правилното заявяване и намалява броя на нередните плащания (Европейска комисия, 2022a, 2022b).

Текущият контрол следва да бъде допълнен от проверки на място, особено при немониторируеми условия. Не всички изисквания могат да бъдат установени чрез сателитни данни или автоматична обработка. Примери са наличието на определени документи, фактическото изпълнение на специфични практики, стопанисването на животни, спазването на определени агроекологични ангажименти и реалността на правното основание.

Затова риск-базираната комбинация от административни проверки, дистанционно наблюдение и физически инспекции остава необходима.

Годишната оценка на качеството на основните компоненти на ИСАК е допълнителна гаранция за надеждност. Тя измества акцента от единичната грешка към качеството на системата като цяло. Когато се установят слабости в слоя на допустимите площи, в геопространственото заявление или в мониторинга, коригиращите мерки имат значение не само за една кампания, но и за устойчивостта на следващите кампании. Тази особеност е особено важна в България, където ежегодните кампании са свързани с голям брой заявления, сезонна натовареност на администрацията и нужда от синхронизация между общински, областни и централни структури.

Таблица 1. Контролни етапи, инструменти и рискове при директните плащания

Етап на контрол	**Основни инструменти**	**Типични рискове**	**Контролен резултат**
Предварителен	Е-заявление, регистри, LPIS/СИЗП	Неточно очертаване; липса на основание	Корекция преди плащане или отказ
Текущ	ИСАК, AMS, админ. проверки, проверки на място	Разминаване между заявено и фактическо	Изменение на заявление; санкционен риск
Последващ	Одит, сертифициране, заверка	Неправомерно плащане, системна слабост, измама	Финансова корекция, възстановяване
Системен	Оценка на ИСАК, риск-анализ, вътрешен контрол	Слаби процедури, непълни данни	Коригиращи мерки

Източник: обобщение на автора въз основа на нормативната рамка на ОСП 2023–2027 г. и официалните документи на Европейската комисия.

3.3. Последващ контрол, одит и финансова отговорност

Последващият контрол се проявява чрез вътрешен контрол на разплащателната агенция, сертифициращи проверки, одит от национални и европейски органи, процедури по заверка на сметките и проверки за съответствие. Европейската комисия използва процедурата по заверка като последно ниво на увереност за разходите по ОСП, като проверява дали средствата са използвани правилно, дали плащанията са в съответствие с правилата и дали системите функционират така, че да гарантират редовност на плащанията (Европейска комисия, 2026d).

Особено значение има разграничаването между конкретно отклонение при отделен бенефициер и слабост с по-широк системен характер. При конкретното отклонение контролът се насочва към дадено заявление или земеделски стопанин и води до намаляване на подпомагането, налагане на санкция или възстановяване на получени средства. Системната слабост има по-широк обхват, тъй като показва проблем в административната организация,

информационните масиви или процедурите за проверка. Такива случаи могат да бъдат свързани с неточно поддържане на слоя на допустимите площи, ограничен обхват на проверките или пропуски при удостоверяване на правното основание за ползване на земята. При подобен тип слабости финансовата корекция придобива по-значим ефект, защото Европейската комисия може да прецени, че част от разходите са изложени на по-висок риск.

Последващият контрол има и важна управленска роля. Чрез него установените слабости се превръщат в основание за коригиращи действия, свързани с усъвършенстване на процедурите, допълнително обучение на служителите, актуализиране на алгоритмите за проверка, подобряване на обмена на данни и повишаване на прозрачността. Неговата ефективност се проявява както чрез наложените санкции, така и чрез способността му да ограничава бъдещи грешки и да укрепва доверието в системата за управление на средствата.

4. Нередности, финансови корекции и практически проблеми

Нередността при директните плащания възниква, когато действие или бездействие води или би могло да доведе до неправомерно разходване на средства от бюджета на ЕС. В практиката трябва да се прави разграничение между техническа грешка, административно нарушение, нередност с финансов ефект и измама. Това разграничение има значение за размера на санкцията, възстановяването на суми, евентуалното уведомяване на компетентни органи и правото на защита на кандидата. Принципът на пропорционалност изисква санкцията да съответства на характера, тежестта, продължителността и повторяемостта на нарушението.

В практиката на директните плащания най-често се открояват проблеми, свързани с площите, правното основание, изпълнението на условията за подпомагане и риска от умишлено заобикаляне на правилата. При площите затрудненията възникват при заявяване на терени извън обхвата на подпомагане, застъпване между заявления, различие между декларираната култура и реалната земеделска дейност или неточно отразяване на допустимите площи в съответния слой. Правното основание също има съществено значение, тъй като спорни договори, документи с липсващи елементи, оспоримо ползване на земята или конкуренция между заявители могат да поставят под съмнение допустимостта на плащането. Друг кръг от рискове се проявява при отклонения от условията за еко схеми, обвързано подпомагане, подпомагане на млади земеделски стопани или изисквания за условност. Особено чувствителни са случаите, при които се създават изкуствени условия за получаване на подпомагане, представят се документи със съдържание, различаващо се от фактическото положение, възниква конфликт на интереси или се упражнява влияние извън установения ред.

Европейската сметна палата подчертава, че директните плащания обичайно се разглеждат като област с относително по-управляем риск в

сравнение с инвестиционните мерки, но въпреки това съдържат специфични уязвимости. Сред тях се открояват злоупотребите, свързани с правото на ползване на земя, познати като „land grabbing“, както и потребността от по-практически индикатори за оценка на риска. Този извод има пряко значение за контрола в държавите членки, защото показва, че формалната наличност на документ има ограничена доказателствена стойност, когато липсва съпоставка с реалното ползване, фактическата дейност и поведението на заявителя (Европейска сметна палата, 2022).

Финансовите корекции възникват като последица от констатирани нарушения на приложимите правила или от слабости при защитата на публичния разход. При отделни заявления те се проявяват чрез намаляване на подпомагането, отказ за изплащане или възстановяване на получени средства от бенефициера. При слабости със системен характер корекцията може да обхване равнището на държавата членка. Поради това националната администрация следва да поддържа пълна одитна следа, която включва данните по заявлението, извършените проверки, използваните алгоритми, основанията за оторизация и начина на изчисляване на намаленията.

5. Насоки за усъвършенстване на контролните механизми

Усъвършенстването на контрола при директните плащания следва да се разглежда като процес на институционално укрепване, основан върху качеството на данните, превенцията, прецизната оценка на риска и надеждната проследимост на административните решения. Ефективността на този контрол зависи от състоянието на регистрите, геопространствените данни, информацията за правното основание за ползване на земята, данните за животните и културите, както и от документите, удостоверяващи изпълнението на специфични земеделски практики. Тези информационни масиви следва да бъдат актуални, машинно четими и свързани чрез ясни правила за достъп, обмен и защита на личните данни. Когато между отделните системи липсва достатъчна съгласуваност, контролният риск се измества към последващите етапи на администриране и поражда спорове, забавяне на процедурите и финансови корекции.

Предварителната превенция има съществена роля за ограничаване на грешките още в хода на заявяването. Предварително попълнените заявления, автоматичните предупреждения, ясните указания и възможностите за навременна корекция подпомагат кандидатите и повишават качеството на подадената информация. Така контролната система запазва своята строгост, като същевременно създава по-предвидима административна среда за земеделските стопани. Този подход е полезен при малки стопанства и при кандидати с по-ограничен административен капацитет, тъй като улеснява спазването на изискванията и насочва добросъвестното поведение към правилно изпълнение на условията за подпомагане.

Риск-базираният подбор за проверки на място следва да се развива чрез съчетаване на исторически данни, размер на заявената подкрепа, честота на предходни корекции, необичайни промени в заявяването, наличие на застъпвания, индикации за изкуствено създадени условия и сигнали от други институции. Прилагането на автоматизирани инструменти изисква ясно документиране на алгоритмите, периодична оценка на тяхната точност и съпоставка между предварително отчетения риск и реалните резултати от извършените проверки. По този начин цифровизацията се превръща в средство за по-прецизен контрол, а административната преценка запазва своята гаранционна функция.

Укрепването на междуинституционалния обмен и одитната следа допълва цялостната логика на контролната система. Решенията за оторизация, намаляване на плащането, отказ или възстановяване на средства следва да бъдат мотивирани, проследими и възпроизводими. Навременният обмен между Разплащателната агенция, структурите на Министерството на земеделието и храните, одитните органи и правоохранителните институции повишава надеждността на управлението и създава по-висока степен на защита на публичния ресурс.

6. Заключение

Контролът върху европейските средства при изпълнението на директните плащания е комплексна система, в която правните правила, цифровите инструменти и административната експертиза функционират заедно. Неговата основна особеност е, че се осъществява в режим на споделено управление: държавата членка администрира и изплаща средствата, а Европейската комисия упражнява надзор и може да приложи финансови корекции при слабости в системата. Следователно националният контрол има не само вътрешно административно значение, но и пряко бюджетно значение за защитата на средствата на ЕС.

Предварителният контрол намалява риска от неправомерно плащане чрез проверки за допустимост, идентификация на кандидата, геопространствено деклариране и съпоставка с регистрите. Текущият контрол чрез ИСАК и системата за мониторинг на площта въвежда нов модел, при който наблюдението може да предотвратява грешки и да подпомага корекции преди санкция. Последващият контрол, одитът и заверката на сметките осигуряват увереност, че системата функционира законосъобразно и че установените слабости се коригират.

Най-съществените предизвикателства са свързани с качеството на данните, сложността на условията за допустимост, доказването на правно основание, пропорционалното прилагане на санкции и идентифицирането на рискове от умишлени злоупотреби. Усъвършенстването на контрола изисква по-добра интеграция на информационните системи, превантивни електронни предупреждения, яснота на указанията, риск-базиран подбор за

проверки, по-силна одитна следа и ефективен обмен на информация между институциите.

В заключение, ефективният контрол при директните плащания не се изчерпва с откриване на грешки след изплащането на средствата. Той трябва да бъде превантивен, пропорционален, цифрово подкрепен и ориентиран към управление на риска. Само при такава комбинация може да се гарантира законосъобразно разходване на средствата на Европейския съюз, защита на финансовите интереси на Съюза и по-висока ефективност на системата за директни плащания в България.

Използвани източници

Европейска комисия. (2026a). CAP paying agencies. https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/financing-cap/cap-paying-agencies_bg

Европейска комисия. (2026b). България – стратегически план по ОСП. https://agriculture.ec.europa.eu/cap-my-country/cap-strategic-plans/bulgaria_bg

Европейска комисия. (2026c). Integrated Administration and Control System (IACS). https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/financing-cap/assurance-and-audit/managing-payments_bg

Европейска комисия. (2026d). Clearance procedures. https://agriculture.ec.europa.eu/common- agricultural-policy/financing-cap/assurance-and-audit/clearance-procedures_en

Европейска комисия. (2022a). Делегиран регламент (ЕС) 2022/1172 на Комисията от 4 май 2022 г. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A32022R1172

Европейска комисия. (2022b). Регламент за изпълнение (ЕС) 2022/1173 на Комисията от 31 май 2022 г. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:32022R1173

Европейска сметна палата. (2022). Special report 14/2022: Commission's response to fraud in the Common Agricultural Policy. https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/fraud-in-cap-14-2022/bg/index.html

Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз. (2021a). Регламент (ЕС) 2021/2115 относно стратегическите планове по ОСП. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/2115/oj?locale=bg

Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз. (2021b). Регламент (ЕС) 2021/2116 относно финансирането, управлението и мониторинга на ОСП. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/2116/oj?locale=bg

Министерство на земеделието и храните. (2026a). Наредба за изменение и допълнение на Наредба № 3 от 2023 г. Държавен вестник, бр. 28 от 20.03.2026 г. https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=242143

Министерство на земеделието и храните. (2026b). Одобрено е четвъртото изменение на Стратегическия план. https://www.mzh.government.bg/bg/press-center/novini/odobreno-e-chetvrtoto-izmenenie-na-strategicheskiy/